

VITA №2

ANTIQUA

КИЇВ
1999

Номер затверджено до друку на засіданні Вченої ради історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д.і.н., проф. Гладких М.І. (головний редактор)
к.і.н., викл. Андрощук Ф.О. (відповідальний секретар)
д.і.н., проф. Борисенко В.К.
д.і.н., Залізняка Л.Л.
д.і.н., проф. Крижанівський О.П.
к.і.н., доц. Малєєв Ю.М.
д.і.н., проф. Моця О.П.
к.і.н., доц. Омельченко Ю.А.
к.і.н., ст.н.співроб. Піоро І.С.
ас. Рижов С.М.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д.і.н. проф. Буравченков Б.О.
д.і.н. Зубар В.М.

Засновник - "Товариство
Археології та Антропології"

Реєстраційне свідоцтво
КІ № 350 видане 8 лютого 1999 р.
Міністерством інформації України

Оригінал-макет виготовлено
у видавничому відділі Товариства
Археології та Антропології

Адреса редакції: 252030, м. Київ,
вул. Володимирська, 64, ауд. 164

Редактор **Комар О.В.**

Редактор англomовних текстів **Репік Д.В.**

Художнє оформлення **Піоро В.І., Адаменко Д.В.**

Комп'ютерна верстка **Піоро В.І.**

© Товариство Археології
та Антропології, 1999

© Колектив авторів, 1999

Підписано до друку 30.12.99. Формат 60x84/8. Пап. офс. № 1. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 32,5. Наклад 300 примірників.

Друкарня фірми "Есе". Київ, пр-т Вернадського, 34/1.

VITA

2•1999

ANTIQUA

ЗМІСТ

Кухарчук Ю.В. Про культурну належність муст'єрського місцезнаходження Чулатове III у Подесенні	3
Пясецький В.К. Палеоліт східної частини Волинської височини	8
Ступак Д.В. Технології розщеплення кременюсвідерської культури Українського Полісся за аналізом нуклеусів	18
Корнієнко В.В. Класифікація антропоморфних зображень пізнього палеоліту	25
Смынтына Е.В. Миграции населения и способ культурно-исторической адаптации: некоторые проблемы соотношения (по материалам мезолитических поселений Украины)	31
Михайлова Н.Р. Міфи про оленя у народів Євразії	38
Хассан Хасан Древний город Мари (проблеми историко-археологического изучения)	45
Мамлеева Л.А. Становление Великого шелкового пути в системе трансцивилизованного взаимодействия народов Евразии	53
Піоро В.І. Поховання катакомбної культури з виробничим інвентарем на Луганщині	62
Лисенко С.Д. Козаровицький могильник доби пізньої бронзи	69
Зубарь В.М., Крапивина В.В. О римском гарнизоне Ольвии в середине III в.	76
Петраускас А.В., Петраускас О.В., Шишкін Р.Г. Нове пізньозарубінецьке поселення біля с. Крюківщина на Київщині	84
Левада М.Є., Осадчий Р.М. Нові пам'ятки черняхівської культури на півночі Вінницької області (До питання про заселення межиріччя Південного Бугу та Росі у пізньоримський час)	92

КЛАСИФІКАЦІЯ АНТРОПОМОРФНИХ ЗОБРАЖЕНЬ ПІЗЬНОГО ПАЛЕОЛІТУ

Le besoin de classification des images antropomorphes s impose depuis longtemps. Les classifications qui existent ne sont pas correctes, parce qu elles ne repondent pas aux exigences selon lesquelles on elabore les classifications scientifiques. L auteur propose un systeme ouvert de classification a neuf taxonomes principal: categorie, rang, section, class, groupe, type etc. Un tel systeme de classification satisfait aux conditions de l elaboration des classifications scientifiques. On peut utiliser ce systeme pour elaborer des classifications des images antropomorphes de la periode prehistorique.

Понад сто п'ятдесят років досліджень у галузі палеоліту принесли багато цікавих знахідок мистецтва, хоч і не одразу їх вік було визнано палеолітичним (так, зображення двох ланей на кістці, виявлене у 1843 році в печері Шаффо у Франції, було визначене кельтським). Досить багато накопичено за цей час і антропоморфних зображень. Їх велика кількість потребує певної системи класифікації. За розв'язання цієї проблеми одразу після появи перших знахідок, взявся Е. П'єт в кінці XIX століття. Він розділив дев'ять відомих на той час зображень (сім зі стоянки Брасемпуї, дві з Мас д'Азиль та Ложері Бас) на дві групи за анатомічною будовою тіла: жінок огрядних з великими грудями та животом і жінок худорлявих [Piette. 1895, p.142-150].

Подальше накопичення матеріалу вимагало вдосконалення вже існуючої системи класифікації, запропонованої Е. П'єтом. Її вдосконалив Ж. Люке, який за тим же анатомічним критерієм виділив вже чотири типи зображень [Luquet. 1934]:

1 Звичайний або академічний, з вірними пропорціями тіла;

2 Стеатопігічний, з виступаючими сідницями;

3 Стеатометричний, з гладкими стегнами;

4 Огрядний, у якого всі частини тіла збільшено.

Пізніше К. Абсолон виділив десять типів зображень: Вестоніце, Віллендорф, Мальта, Грімальді, Пшедмость, Леспюг, Пекарни, Мізин, Долні Вестоніце та, окремо, три голівки з рисами обличчя. [Абрамова, 1966, с. 8-9]

Всі зображення людини класифікував Е.Саккан делла Санта, який виділив чотири групи [Абрамова, 1966, с. 10]:

1 Гібридні істоти (з головою тварин, які можна визначити, та з головою невідомої тварини);

2 Гротескні істоти (з "витягнутим" або сплющеним обличчям);

3 Реалістичні істоти (окремі реалістичні обличчя та обриси);

4 Часткові зображення, зроблені навмисно чи випадково.

З радянських дослідників найбільш повну систему класифікації запропонувала З.Абрамова, поклавши в її основу три критерії:

1 Сюжет зображення, за яким виділяються групи жіночих, чоловічих, незрозумілої статі, людиноподібних з зооморфними рисами.

2 Техніка виконання (мистецтво малих форм та монументальне).

3 Манера виконання (реалістична та схематична).

При цьому реалістичну скульптуру (жіночі) було розділено на дві групи – європейську та сибірську, кожна з яких поділялась типи: класичний (вірні пропорції тіла), худорлявий (стрункі про-

порції), огрядний (розширені та вкорочені пропорції). Фрагменти розглядалися за групами: голівки, торси, нижні частини тіла. Зображення невідомої статі поділялись на фігурки, що сидять, стержневидні та антропоморфні. Було також зазначено, що деякі зразки посідають проміжне положення. [Абрамова, 1966, с. 10-30].

Пізніше дослідники, які торкалися питання антропоморфних зображень, пропонували власну класифікацію матеріалу. Так, О. Філіпов розділив зображення на типи: художній (дві групи: умовно-декоративні та "жизнеподобные конкретно-чувственные образы") та нехудожній (примітивно-схематичний) [Філіпов, 1972, с. 220,222]. Ф.Заверняєв за формою розділив скульптуру на реалістичну, стилізовану та примітивно-схематичну; за способом зображення - на художню та нехудожню [Заверняєв, 1978, с. 145]. А.Столяр розділяє зображення на сюжетні, схематизовані та знакові [Столяр, 1985, с. 249]. Деякі описи та інтерпретації зображень палеолітичного часу здійснювались без класифікаційних розробок, хоч у деяких з них було подано класифікаційний ряд [Яковлева, 1989, с. 44].

Більш детальну класифікацію розроблено на матеріалах Костьонковської культури (24 статуетки). Розглядалися матеріали стоянок Костьонки I, Авдеево, Хотильово II, Гагаріно. В основу цієї класифікації було покладено критерії, що характеризують положення рук, ніг, форму грудей, живота, сідниць, місця найбільшої ширини і довжини. Для визначення окремих груп зображень статуетки орієнтувались у просторі за двома вертикальними осями: вісь доторкання (ВД), що проходить через найбільш виступаючі точки задньої поверхні: вісь центру (ВЦ), що проходить через середину найбільшої товщини фігурки паралельно ВД. Залежно від положення ніг статуетки поділялись на три групи:

1 Вісь ніг співпадає з ВЦ;

2 Ноги попереду від ВЦ, кут стегна до ВД понад 35°, вісь ніг згинається в колінах;

3 Гомілка позаду від ВЦ, кут стегна по відношенню до ВД 15-20°, вісь ніг згинається у колінах.

Положення рук визначалось як симетричне та асиметричне (по кілька різновидів в кожній групі). На основі вищевказаних ознак було виділено такі типи: костьонківський (основний тип та підтип), авдеевський, гагарінсько-хотильовський (кілька типів), узагальнений [Твоздовер, 1985, с. 27-50].

Головною вадою вищевказаних класифікацій було недотримання вимог до побудови останніх, якими є:

1 Об'єм виділених категорій в сумі повинен дорівнювати об'єму поняття, що ділиться;

2 Рух необхідно вести від більш високих та загальних категорій до менш загальних та більш конкретних;

3 Поділ на кожному таксономічному рівні необхідно проводити за єдиним критерієм;

4 Члени поділу повинні знаходитись у відносинах взаємовиключення.

Лише при дотриманні всіх вищевказаних вимог можна правильно скласти наукову систему класифікації. Якщо ж порушити хоч один принцип, класифікація втратить сенс, оскільки вже не буде науковою.

В основу ж виділення типологічних рівнів вищевказаних класифікацій було покладено різні ознаки або різна кількість ознак, що враховувались при поділі. Поділ на одному таксономічному рівні проводився не за єдиним критерієм. Крім того, розробки, що базуються на матеріалах окремих груп місцезнаходжень, призводять до фрагментарності подібних класифікацій, які не "спрацьовують" на матеріалах інших регіонів, оскільки тоді випадає ряд форм, присутніх у даному регіоні, але відсутніх у даній класифікації. Тому необхідно створити відкрити ступінчасту класифікацію всього наявного матеріалу, базуючись на загальних принципах класифікацій та типологічних розробках попередніх дослідників, розділивши матеріал на максимальну кількість найнижчих таксономічних рівнів. Тобто, на основі існуючого матеріалу спочатку теоретично розробити систему, а вже потім використати її для класифікації цього матеріалу.

Приклад такої класифікації бачимо у біології, де за якоюсь однією або сукупністю суворо визначених ознак і проводиться поділ. Основним найнижчим таксономічним рівнем є вид – сукупність особин, подібних за зовнішньою і внутрішньою будовою та способом життя, які дають репродуктивне потомство, мають спільне походження і розселені на певній території. Подібні види об'єднуються у вищу систематичну одиницю – рід, подібні роди – у родини, родини – в ряди, ряди – в класи, класи – в типи, типи – у царство. Крім основних часто використовуються проміжні систематичні одиниці: підцарство, підтип, підклас, надряд тощо.

В археології такі принципи класифікації матеріалу вперше використав В. Городцов, який виділив чотири таксономи: категорія, група, відділ, тип [Городцов, 1926]. На основі власних розробок він класифікував палеолітичні вироби з кременю [Городцов, 1930]. На жаль, у той час подібні розробки розглядались як прояв формалізму в науці, тому певний час ця проблема не розроблялась. Але поступово потреба наукової класифікації зростала. М. Гладких запропонував проводити поділ за п'ятьма таксономічними рівнями:

1. Клас (знаряддя, відходи виробництва, невикористана сировина);

2. Група (окремо для знарядь та відходів виробництва), у якості підгруп враховувались комбіновані або недостатньо виразні форми;

3. Тип – виділяється в кожній групі виробів за кількістю робочих ділянок та їх положення, або формою;

4. Підтип, що виділявся з урахуванням форми робочої ділянки або за її місцерозташуванням;

5. Варіації, що виділялись з урахуванням країв виробів.

Окремі групи (наприклад уламки) на типи не розчленовувались [Гладких, 1973, с. 5-6]

В. Гладилін запропонував дев'ять класифікаційних рівнів: категорія, разряд, секція, клас, відділ, група, тип, підтип, варіація. Він виділив дві категорії: напівфабрикати і відходи виробництва та знаряддя праці. Разряди виділялись за матеріалом.

Далі йде поділ на секції, класи, відділи, групи, типи, підтипи, варіації. Наприклад, відколки поділялись на класи за пропорціями (відщепи, пластини), на відділи – за принципом сколювання, на групи – за характером оформлення спинок, на типи – за формою, на підтипи – за особливостями оформлення відбивних площадок [Гладилін, 1975, с. 13-16]. Обидва дослідники використали власні розробки при класифікації матеріалів стоянок [Гладилін, 1976, с. 34-91; Гладких, 1971; 1972; 1975].

Для класифікації антропоморфних зображень пропонується використати дев'ять таксономічних рівнів: категорія, розряд, секція, клас, відділ, група, тип, вид, варіація. Крім того, використовуватимуться проміжні таксономічні одиниці (підразряд, підгрупа, підтип, надваріація, підваріація).

Виділяються дві категорії:

1. Монументальних (непересувних, великих форм), до якої зараховуються зображення, зроблені на стінах печер, скелях тощо;

2. Мобільних (пересувних, малих форм), до якої зараховуються зображення невеликих розмірів, які знаходяться на стоянках (статуетки, зображення на предметах).

Ці категорії поділяються на разряди за матеріалом, з якого вони виготовлені. У випадку нанесення зображення фарбою необхідно вказати матеріал, на якому його зроблено (за ним і проводитиметься поділ), та фарба, якою воно нанесене. Виділяються два разряди: кістяних та кам'яних. Кожен разряд поділяється на підразряди (кістяних: бивень мамонта, ріг оленя тощо; кам'яних: бурштин, мергель, пісковик тощо). У категорії монументальних разряд кістяних відсутній.

Далі йде поділ на секції: завершених та незавершених. При віднесенні зображення до якоїсь секції, пропонується скористатись схемою стадій виготовлення статуеток, яку розробив О. Філіпов:

1 Грубе обтесування – підготовка матеріалу;

2 Створення грубої форми виробу;

3 Моделювання форми;

4 Остаточна обробка – вирівнювання поверхні скоблінням, нанесення орнаменту [Філіпов, 1983, с. 33-34].

Згідно цієї схеми до секції завершених належать зображення, виготовлені під час останньої стадії (таб. 6: 1-44), до секції незавершених – перших трьох стадій (таб. 6: 45-46). При виділенні стадій виготовлення зображень, виконаних в іншій техніці виникають певні проблеми. Відомо, що художники Тассілін – Аджера, перш ніж створювати зображення у фарбі, наносили його на поверхню в техніці гравіювання. Риски були частково заповнені фарбою та й на завершених зображеннях простежувались сліди подібних операцій, що дозволило виділити стадії виготовлення зображень [Лот, 1973, с. 40]. Можливо, подібне робили і палеолітичні художники (хоч поки що підтверджень цьому немає). Тому гравюра може виявитись незавершеним малюнком і з секції завершених перейти до секції незавершених. Пропонується такі зображення відносити до секції завершених, якщо у заглибинах не виявлено залишків фарби.

Кожна секція поділяється на класи: вільних та зв'язаних (відсутній у категорії монументальних). До зв'язаних належать зображення, нанесені на предметі побутової або культурної виступаючі як прикрашення останніх, хоч і не виключається їх сакральний характер. Стосовно скульптури, то у класі зв'язаних вона відсутня.

Далі виділяються відділи, виділені за манерою виконання зображення: реалістичних (таб. 6: 1-27, 45-46) та схематичних (таб. 6: 28-44). До першого

належать зображення, у яких виділяються такі частини тіла: голова, тулуб, ноги (інколи тулуб і ноги можуть бути нерозділеними). До цього ж відділу належать фрагменти таких зображень. До другого відділу належать зображення, у яких вищезгадані частини зливаються. Їхня антропоморфність визначається за наявністю деяких елементів оформлення поверхні (знак статі, обличчя), або, у випадку їх відсутності, - за подібністю до тих зображень, які мають ці ознаки.

Кожен відділ поділяється на дві групи, виділені за критерієм орієнтування в просторі: тривимірні (округлі, об'ємні) та двовимірні (пласкі). У якості підгруп визначаються різновиди цього мистецтва. Для першої групи ними є скульптура (круглі зображення, які можна оглянути з усіх боків) та рельєф (об'ємне зображення, яке розташоване на площині фону). Для другої групи – малюнок (зображення, нанесене фарбою на поверхню площини) та різцева гравюра (зображення, яке прорізається спеціальним знаряддям на поверхні площини). Підгрупа скульптури не виявлена в категорії монументальних, як і малюнок у категорії мобільних.

Підгрупи поділяються на типи: цілих та часткових. До типу цілих (таб. 6: 1-13, 28-40, 42-44) належать ті зображення, поверхня тіла яких збереглася на 60-70% і більше. Також сюди відносяться зображення, які збереглися на 45-50%, але злам проходить по вертикальній осі. Даний тип на підтипи не розчленовується. У типі часткових виділяються два підтипи: уламки або фрагменти (таб. 6: 14-27, 41) та частини тіла, навмисно зроблені.

Типи та підтипи поділяються на види. В основу поділу на види покладено стадії виготовлення, розроблені О.Філіповим (див. вище). У секції незавершених виділяються три види: попередня заготовка, зображення грубої форми (таб. 6: 45-46), зображення добре визначеної форми, але без остаточної обробки поверхні. Секція завершених має лише один вид – зображення з остаточно обробленою поверхнею. Стосовно виду попередніх заготовок, то ми фактично не маємо

достатньо об'єктивних критеріїв для його визначення, оскільки визначити, для чого призначалася заготовка (для зображення або чогось іншого, для антропоморфного чи зооморфного тощо) важко.

Далі виділяються надваріації, критерієм виділення яких є сюжет зображення (дві надваріації: людина та людинотварина – істота, яка поєднує в

№	обличчя	зачіска	пальці	верх. одяг	ниж. одяг	орнамент	таб. 6
1	+	+	+	+	-	+	
2	+	+	+	+	-	-	
3	+	+	+	-	+	+	
4	+	+	+	-	+	-	13
5	+	+	+	-	-	+	
6	+	+	+	-	-	-	
7	-	+	+	+	-	+	
8	-	+	+	-	+	-	
9	-	+	+	-	+	+	
10	-	+	+	+	-	-	
11	-	+	+	-	-	+	
12	-	+	+	-	-	-	12
13	+	-	+	+	-	+	
14	+	-	+	+	-	-	
15	+	-	+	-	+	+	
16	+	-	+	-	+	-	
17	+	-	+	-	-	+	
18	+	-	+	-	-	-	
19	+	+	-	+	-	+	
20	+	+	-	+	-	-	
21	+	+	-	-	+	+	
22	+	+	-	-	+	-	
23	+	+	-	-	-	+	
24	+	+	-	-	-	-	
25	-	-	+	+	-	+	
26	-	-	+	+	-	-	
27	-	-	+	-	+	+	
28	-	-	+	-	+	-	
29	-	-	+	-	-	+	
30	-	-	+	-	-	-	
31	+	-	-	+	-	+	
32	+	-	-	+	-	-	
33	+	-	-	-	+	+	
34	+	-	-	-	+	-	
35	+	-	-	-	-	+	
36	+	-	-	-	-	-	30, 31
37	-	+	-	+	-	+	
38	-	+	-	+	-	-	
39	-	+	-	-	+	+	
40	-	+	-	-	+	-	8
41	-	+	-	-	-	+	
42	-	+	-	-	-	-	3
43	-	-	-	+	-	+	
44	-	-	-	+	-	-	2, 9-11
45	-	-	-	-	+	+	
46	-	-	-	-	+	-	
47	-	-	-	-	-	+	6, 29, 32, 33, 35-39
48	-	-	-	-	-	-	1, 4-5, 7, 28, 34, 40, 42-44

Таб. 1. Підваріації типу цілих.

№	обличчя.	зачіска.	верх. одяг	орнамент	таб. 6
1	+	+	-	+	
2	+	+	-	-	
3	+	-	+	+	
4	+	-	+	-	14
5	+	-	-	+	
6	+	-	-	-	
7	-	+	-	+	
8	-	+	-	-	16-17
9	-	-	+	+	
10	-	-	+	-	
11	-	-	-	+	15
12	-	-	-	-	18

Таб. 2. Підваріації типу часткових (голова).

собі риси людини та тварини). Виділяються вони для виду завершених та останнього виду незавершених. Але зображення твариноподібних людських істот може виявитись зображеннями людей у ритуальному вбранні. Якщо виходити з таких міркувань, то виділяти такі зображення в окрему надваріацію не варто. Однак дослідники палеолітичного мистецтва зазначають, що сполучення антропо- та зооморфізму – елемент, який побутує у мистецтві Євразії, оскільки людина ще не виділяла себе з природи, сприймаючи тварину, як собі подібну, через відношення “людина-тварина” [Абрамова, 1962, с. 69-70]. Тому автор, який дотримується тієї ж думки, і виділяє надваріації.

Далі надваріації поділяються на нижчий таксономічний рівень – варіації, виділені за статтю зображення. За цим критерієм виділяються три варіації: зображення жінок (таб. 6: 1-6, 8-25, 28, 31-

№	обличчя	зачіска	верх. одяг	ниж. одяг	орнамент	таб. 6
1	+	+	-	+	+	
2	+	+	-	+	-	
3	+	-	+	-	+	
4	+	-	+	-	-	
5	-	+	-	+	+	
6	-	+	-	+	-	
7	-	-	+	-	+	
8	-	-	+	-	-	
9	-	-	-	+	+	
10	-	-	-	+	-	
11	-	-	-	-	+	
12	-	-	-	-	-	19

Таб. 4. Підваріації типу часткових (бюст).

№	взуття	орнамент	таб. 6
1	+	+	
2	+	-	27
3	-	+	
4	-	-	25-26

Таб. 5. Підваріації типу часткових (ноги).

34, 37-41), чоловіків (таб. 6: 7, 33-34), істот не визначеної статі (таб. 6: 26-27, 29-30, 42-44).

Варіації виду завершених зображень поділяються на підваріації, виділені за характером додаткових елементів оформлення поверхні. При цьому виділяються кілька груп ознак, які необхідно враховувати:

1. Анатомічні уточнення (обличчя, кисть з пальцями) та елементи зачіски;

2. Одяг (верхній та нижній). До нижнього одягу належать перев'язі, пояси, пов'язки на стегнах. Етнографічні дані підтверджують це: у чукчів єдиним жіночим вбранням у хаті є “маккі” – вузький шкіряний пояс; чукотські жінки носили шнурки у верхній частині грудей [Абрамова, 1960, с. 142]. Ці елементи одягу нерідко прикрашалися і, крім утилітар-

№	пальці	верх. одяг	ниж. одяг	орнамент	таб. 6
1	+	+	-	+	
2	+	+	-	-	
3	+	-	+	+	
4	+	-	+	-	
5	+	-	-	+	
6	+	-	-	-	
7	-	+	-	+	
8	-	+	-	-	
9	-	-	+	+	
10	-	-	+	-	24
11	-	-	-	+	
12	-	-	-	-	20-21, 22-25, 14

Таб. 3. Підваріації типу часткових (тулуб).

ного призначення, слугували амулетом або прикрасою, що не дозволяє провести чітку межу між прикрасами та одягом. Тому прикраси теж зараховуються до нижнього одягу (але такі елементи, як браслети, намиста тощо вказуються додатково в дужках). До верхнього одягу належать ті елементи, які “прикривають” тіло (куртки, шапки, взуття тощо);

3. Орнамент (наявний або відсутній).

На основі варіантів поєднань вищевказаних груп (таб. 1) і визначається підваріація (для цілих). Досить проблематичним є виділення додаткових елементів у зображень, виконаних у стилізованій манері, оскільки інколи досить важко визначити, що саме являють собою орнаментальні мотиви.

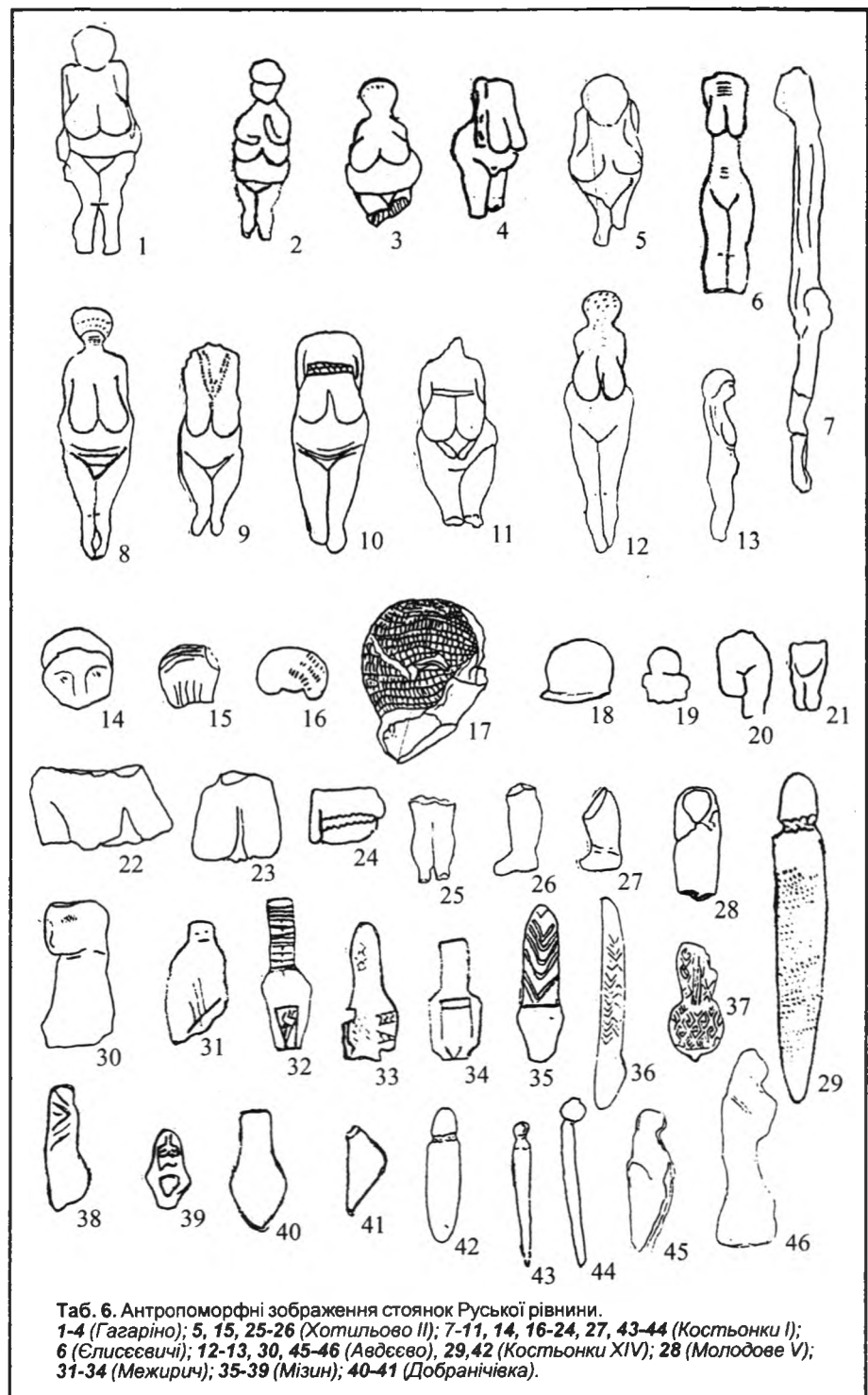
Також треба зауважити, що додаткові елементи могли наноситись фарбою [Праслов, 1992], але археологічних підтверджень цьому поки немає. Для часткових зображень таблиці підваріацій подано з урахуванням частини тіла, яку вони зображують: голова (таб. 2), бюст (таб. 4), тулуб (таб. 3) – нижня частина з ногами або без ніг, верхня частина; ноги (таб. 5), невиразні уламки та зображення статевих органів.

Для прикладу візьмо антропоморфне зображення з таблиці 6 і спробуємо визначити його місце у системі класифікації. Отже, тринадцять зображення з таблиці 6:

Категорія: мобільних;
Розряд: кістяних,
підрозряд: бивень мамонта;
Секція: завершених;
Клас: вільних;
Виділ: реалістичних;
Група: тривимірних,
підгрупа: скульптура;
Тип: цілих;
Вид: остаточно завершених;

Надваріація: людина;
варіація: жінка, *підваріація:* 4 (з обличчям, зачіскою, кистю та нижнім одягом).

Отже, запропонована відкрита ступінчаста система класифікації відповідає вимогам до побудови наукових класифікацій і може використовуватись для систематизації антропоморфних зображень подальших епох первісної історії. Варто також зазначити, що віднесення зображення до певного рівня не є остаточним, оскільки залежить від бачення автора (особливо це стосується схематичних зображень). Оскільки система класифікації є відкритою, то виділення певної ознаки і віднесення її до необхідних при розподілі (наприклад виділення в окрему групу додаткових ознак браслетів як прикрас), автоматично повинно збільшити кількість підваріацій удвічі.

Таб. 6. Антропоморфні зображення стоянок Руської рівнини.
1-4 (Гагаріно); 5, 15, 25-26 (Хотильово II); 7-11, 14, 16-24, 27, 43-44 (Костьонки I);
6 (Єлисеєвичі); 12-13, 30, 45-46 (Авдєєво), 29, 42 (Костьонки XIV); 28 (Молодове V);
31-34 (Межирич); 35-39 (Мізін); 40-41 (Добранічівка).

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамова З.А. 1960. Элементы одежды и украшений на скульптурных изображениях человека эпохи верхнего палеолита в Европе и Сибири // МИА. №79. М.-Л.
- Абрамова З.А. 1962. Палеолитическое искусство на территории СССР.//САИ. М.-Л.
- Абрамова З.А. 1966. Изображения человека в палеолитическом искусстве Евразии. М.-Л.
- Гвоздовер М.Д. 1985. Типология женских статуэток Костёнковской палеолитической культуры. // Вопросы антропологии. вып.75.
- Гладилин В.Н. 1975. Принципы классификации раннепалеолитических изделий. // 150 лет Одесскому археологическому музею АН УССР. К.
- Гладилин В.Н. 1976. Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. К.
- Гладких М.І. 1971. Крем'яний інвентар пізньопалеолітичного поселення Межирич. // Археологія. №3.
- Гладких М.І. 1972. Крем'яний інвентар Добранічівської стоянки. // АДУ в 1968 р., 1969.
- Гладких М.І. 1973. Поздний палеолит Лесостепного Приднепровья. Автореф... канд. ист. наук. Л.
- Городцов В.А. 1926. Типологический метод в археологии. Рязань.
- Городцов В.А. 1930. Техника и типологическая классификация кремневых резцов Супоневской и Тимоновской палеолитических стоянок из раскопок

1928 и 1929 годов. // Труды секции археологии РАНИОН. т. V. М.

Заверняев Ф.М. 1978. Антропоморфная скульптура Хотылёвской верхнепалеолитической стоянки. // СА. №4.

Лот А. 1973. В поисках фресок Тассилин-Аджер. Л.

Праслов Н.Д. 1992. Использование красок в палеолите //КСИА. вып.206.

Столяр А.Д. 1985. Происхождение изобразительного искусства. М.

Филипов А.К. 1972. О двух типах изобразительной деятельности верхнепалеолитического челове-

ка в связи с критикой "магической" природы происхождения искусства. // МИА. №185.

Филипов А.К. 1983. Проблемы технического формообразования орудий труда в палеолите. // Технология производства в эпоху палеолита. Л.

Яковлева Л.А. 1989. Позднепалеолитические схематические статуэтки женщин территории Поднепровья. // Первобытная археология. К.

Luquet G.-H. 1934. Les Venus paleolithique. // J. de Psycyhol. t. 31. Paris.

Piette E. 1895. La station de Brassempouy et les statuettes humaine de la periode gliptique. // L'anthropologie. t. VI. Paris.

CONTENTS

Kukharchuk Yu.	
Mousterian location Chulatovo III in Desna area and interpretation of its cultural belonging	3
Pyasetski V.	
The Palaeolithic of the Eastern part of the Volhynian Uplands	8
Stupak D.	
Technology of the flint chipping of the Svider culture of Ukrainian Polissja (by the analyzes of nucleuses)	18
Kornienko V.	
The classification of the Late Paleolithic images	25
Smyntyna E.	
Population migrations and the way of the historical-cultural adaptation: some problems of correlation (at the materials of Mesolithic settlements of Ukraine)	31
Mikhailova N.	
Myths about the deer of the Eurasian peoples	38
Hassan Hasan.	
Ancient Mary city (problems of historical and archaeological study)	45
Mamleeva L.	
Formation of Great Silk Road in the system of transcivilization interaction of the peoples of Eurasian.	53
Pioro V.	
Graves of the Katakombna culture with the production tools in the Luaganska province	62
Lysenko S.	
Cemetery of Kozarovychy of Late Bronze Age	69
Zubar V., Krapivina V.	
About Roman Garrison in Olbia in the middle of the 3rd Century	76
Petrauskas A., Petrauskas O., Shyshkin R.	
The new settlement of the Late Zarubnenska culture near Krukivschina in the Kyiv region	84
Levada M., Osadchiy R.	
The New Monuments of Chernyahov Culture to the North of Vinnitsa Province (about a question of the population settlement between the rivers Ros' and South Bug)	92
Sinitsa E.	
Early mediavel ingumations in penkovka culture area	98
Komar A.	
Pre-Saltiv and Early Saltiv horizons in Western Europe (problems of chronology)	111
Aksjonov V.	
The Staryj Saltiv catacomb cemetery	137
Komar A., Pioro V.	
Barrows of the Khazarian time in the Lugansk region	150
Tahtaj A.	
Burial complex of the Khazarian times from Chistjakovo (Stalinsk region)	160
Krasilnikov K.	
Kitchen ceramics and some wares of special designation made of clay of Saltiv-Majaki culture in the Middle Donets region	170
Shilin Y.	
New in numismatics of the Kharahanides	178
Androschuk F.	
Sweeden Birka and its contacts with the East	194
Gotun I.A.	
Functional features of the nonfortified settlements of the Middle Dniepr region in 10 th – 13 th centuries A.D.	206